

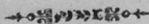
MAGYAR-ZSIDÓ SZEMLE.

///

SZERKESZTI

DR. BLAU LAJOS.

HARMINCKETTIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST.

1915.

IRODALOM.

„NÉPIRATOK A ZSIDÓ VALLÁSRÓL”

Ziegler karlsbadi pap lelkes buzgalmának és lelkesítő buzditásának sikerült egy népies zsidó irodalmi vállalatot életre hívni, melynek második évfolyamáról rövid beszámolót nyújtani szándékozom, hogy a magyar zsidó intelligencia figyelmét a megjelent iratokra fordítsam és hogy Ziegler vállalatát pártfogásába legmelegebben ajánljam. Ziegler megérdemli, hogy igazi zsidó érzésből fakadó és hévvel telt törekvései meddők ne maradjanak. Másrészt a megjelent iratok céljuknak teljesen megfelelnek, a zsidó tudomány eredményeit érdekesen és a művelt izlést kielégítő módon foglalják össze és a zsidóságra rejlő szellemi és erkölcsi erőkről számot adnak.

A vállalat célja és feladata Ziegler szavai szerint: „Több mint egy félszázad óta az intelligens zsidó elszokott dejének legcsekélyebb részét is vallásának szánni és ráfigyelmet fordítani. Köreinkben ritkaság számba megy, hogy valaki vallásról szóló vagy vallástörténeti munkát elolvasson, vagy a felől gondolkozzon. Következésképpen beállt a vallásnak siralmas semmibe vevése és ama pusztító közöny mindennel szemben, a mi a zsidó vallással összefügg. A nemzeti eszme ugyan sok ifjút a zsidóságnak visszahódított, de csak akkor lehet szó a zsidóság megújulásáról, ha vallásos és német zsidóság összegeznek egymást. A „népiratok” a zsidó *vallás* szolgálatában állanak. — Hő kívánságom, hogy a zsidó intelligencia azzá legyen, a mire hivatva van, hogy vezetője legyen a modern zsidóságnak. Csakhogy szükséges, hogy mi idenekelőtt a vezető tudomást szerezzon arról, ami vezetésére van bízva.”

Habár nem könnyű, vagy ép azért mert nem könnyű, a szárnalmas tudatlansággal és közönnel köreinkben megvívni, annál inkább érdemel támogatást minden vállalat

a mely oda irányul, hogy zsidó kérdések és problémák iránt érdeket keltsen. A zsidó tudósok kiválóbbjait, köztük a magyar rabbikarnak néhány jelesét, Ziegler maga köré gyűjtötte, kik készségesen álltak vállalata szolgálatába.

A népies zsidó iratok sorozata hat thémáról számol be hét füzetben (az egyik kettős füzet) még pedig:

1. Ziegler „Ámosz és Hózséa” prófétáról értekezik.
2. Scheftelowicz „a zsidóság optimizmusát” világítja meg.
3. Krausz a „Misnát” ismerteti.
4. Bernfeld a „Talmudot” tárgyalja.
5. Dienemann „a zsidóság és a kereszténység” közti különbséget tünteti fel; a 6. és 7. füzetben Elbogen nagyszabású tudományos munkája alapján „a zsinagógai istentisztelet és költészet történetét” népiesen adja elő.

Egyéni izléstől függ, hogy az egyik vagy a másik értekezés tetszik értékesebbnek, mindenesetre mindegyik értékes és tájékoztató irat, a mely a laikusnak az illető kérdésről kellő felvilágosítást nyújt. Csakhogy véleményem szerint ajánlatosabb lett volna a „Misnát” és „Talmudot” nem külön külön tárgyalni, mert így *ketté* szakad a benyomás alatt, hogy mily fontos szerepet játszik az „írottan” mellett a „szóbeli tan” és hagyomány, és hogy mennyire járult hozzá a talmud egészében a zsidóság fenntartásához, fejlődéséhez és haladásához.

A „Göschén” féle kiadásban megjelent Funk boskovitzi rabbi irata „a talmud keletkezése” sokkal egyöntetűbb és nyomatékosabb képet nyújt a zsidó vallás és élet e hatalmas alkotásáról, mely mint az évszázadok „szóbeli hagyományainak” gyűjteménye a zsidóság fejlődését kezdetétől fogva mind a mai napig kíséri, mert a „tradíció” történetét nem vágta ketté. Ez a megjegyzésem ne kritika számba menjen és a két kiváló tudós, Krausz és Bernfeld írásainak értékét ne csökkentse. Nem bírálattal irok, csak röviden jelezni akarom a felsorolt iratok tartalmát.

Ziegler értekezésében kidomborodó jellemzést nyújt úgy Ámosz mint Hózséa alakjairól. Úgyesen festi az első két *író* próféta működését és az egyes beszédtröredékekből szemlélhetővé teszi azt az eszmemenetet, a mellyel

úgy az egyik mint a másik próféta Izráel vallását magasabbra emelte és tovább fejlesztette. Nézete szerint két eszmekör az, a mely a babyloniai fogság előtt a próféták lelkét hevítette. Törekvésük egyrészt oda irányult, hogy Izráel népe egyedül saját Istenének hódoljon, azért más népek kultuszának utánzását mint Istentől való elpártolást és hűtlenséget ítelték el, másrészt azon voltak, hogy Istenben az igazságosság és tiszta erkölcs forrását tiszteljék és imádják. A kor viszonyaiból és a politikai helyzetből, — melyet a bevezetésben ecsetel, — szerző azt magyarázza, hogy Hózséa az első eszmekörért, Ámosz a másodikért hevül. Ámosz, aki nem az akkori prófétai iskolákból került ki, hanem egyszerű pásztor volt, Isten hivatott és ihlett küldöttje lesz, mert lángelke és szíve fellázadt azon jogtípráson és igazságtalanságon, a melyet II Jerobeam idejében az előkelők és gazdagok a szegényeken elkövettek, a kik palotáikban dözsölve az alsóbb néposztályt kizsákmányolták. Ámosz azért Izráel bukását hirdeti azon meggyőződésben, hogy Isten igazsága a gátságot meg nem tűri. Ép azért, mert Isten Izráelt kiválasztotta, ez kétszeresen bűnössé lett, miután hivatásához, mint Isten népe, igazságot, jogot és felebaráti szeretetet megvalósítani hűtlen lett. Ámosz tulemelkedett az ősi hiten, mintha Isten léte a nép létével összefüggne. Ő neki Isten többé nem az egyes nép, hanem „a világ és a seregek” Ura. Ámosz hirdetéseiben az isteni eszme egyetemességet, a kiválasztottság kötelező erejét és a szociális igazságot és erkölcsiséget emelte ki mint a vallás alkotó elemeit. Míg Ámosz az istentisztelet külső formájára alig vet ügyet, addig Hózséa különösen azt kárhóztatja, hogy Izráel népe idegen isteneknek hódol és a pogányok kultuszát utánozza és így Istenével szemben hűtlenkedik. Saját szomorú élettapasztalatai hitvesével szemben, Hózséát prófétai küldetésére avatták. Hirdetéseinek alapgondolata, hogy Isten hűtlen népét a megpróbáltatás és bűnhődés ideje után ismét kegyelmébe fogja fogadni és így Hózséa az „Irgalom Atyja” mellett tesz tanúságot, aki hiveitől nem áldozatot, hanem szeretetet és istenismeretet követel. Hózséa bensőbbé tette az egyén viszonyát Istenéhez. — Ámosz és Hózséa eszmevilága alapja lett a prófétai vallás későbbi fejlődésének. —

A sorozat második füzetében Scheftelowitz a zsidóság optimizmusát az egész zsidó irodalomból vett idézetek alapján világítja meg és az egyes fejezetekben, melyek rövid velős cikkekhez hasonlítanak, kimutatni törekszik, hogy a zsidó életfelfogás és világlátás az aszkezist kicsinyelte és az életörömet nagyrabecsülte. A törhetetlen hirt, hogy Isten jóságos és hogy a világ Ura szent és igazságos, forrása lett ama életerőnek és energiának, a mellyel a zsidó nép a legnagyobb viszontagságok közt létét fentartotta. Ezen optimisztikus életfelfogásban még a szenvedésnek és a halálnak is jutott hely, azon hitben, hogy a halál is, a fájdalom is Isten akarata szerint az ember és az emberiség javát mozdítja elő. — A jámbor zsidó a földi javaknak mint istenadta kegyadományoknak hálatelten örül és a föld összes teremtményeiben és a természet szépségeiben Isten nagyságát és dicsőségét látja megnyilvánulni. Az asszony becsülése, a házas élet melegsége, a munka áldása, a vallásos kötetmek hű és szives teljesítése, a szombat és ünnepnap megszentelése, mind hozzájárult, hogy a zsidó az életet szeresse és a földi léthez ragaszkodjon, daczára a nagy megpróbáltatásoknak, a melyeken az egyes és a zsidóság összesége keresztülment. — Minél szomorubb lett a helyzet, annál nagyobb lett a bizalom, mely a sziveket eltöltötte, hogy „jönni fog, mert jönni kell, egy jobb kor“, mely a messiás alakjával összeforrt. Hogyan lett volna, ha Scheftelowicz témája daczára nem hallgatja el, hogy volt idő, a mikor az életet és világot kerülő pesszisztikus hangulat zsidó lelkeken is erőt vett. Nemcsak Kohelet borus skepzisében és Jób eget ostromló kétségében nyilvánul pesszisztikus felfogás, hanem tudjuk, hogy Hillel és Sammai iskolái közt hosszú évi viták tárgyát képezte, hogy a nemlét nem többre becsülendő-e a létnél. (Erubin 13). Az esszeusok életmódja nagyon is emlékeztet világot kerülő szerzetes rend formáira. Gabirol költészete, Bachja vallásbölcészete pesszisztikus áramlat hatása alatt áll, és a viszonyok súlyosbodásával az életöröm és az optimisztikus hangulat zsidó körökben bizony csorbát szenvedett, a minek jelei ama rigorozitás, amellyel aprólékos formákba szorították a vallásos életet és ama idegenkedés

minden nem-zsidó kulturától, amely Mendelssohn koráig zsidó körökben el volt terjedve. Mindezen áramlatok fölött győztes maradt a zsidóság törhetetlen életenergiája és ama optimizmus, a mely a zsidó vallás alaphangja.

A „Misná“-ról Krausz tanár értekezik a szaktudományból meritett mély tudásával közérthető nyelven. — Az első fejezetben a „hágyomány“ fogalmát állapítja meg a farizeusok és a szadduceusok álláspontját illusztrálja és utal arra, hogy a bölcsek a „szóbeli“ tant ugyanoly ősiinek, vallották, mint az „írott“ tant, de tudatában voltak, hogy a módosítások és új határozatok a hágyomány tartalmát bővítették, csakhogy ezek az „írott“ tan alapján lettek következtetve. A második fejezetben kifejti, miként a „Halálka“ a döntés, a „Midras“ a tóramagyarázat utján lett megállapítva. Az írástudók más más felfogása és magyarázata heves vitákra adott alkalmat és ellentétes nézeteiknél fogva más más döntéshez jutottak, a mi ugyan a szellemi élet élénkségét fejlesztette, de a vallásos élet egységét veszélyeztette. Azért egy nagyszabású férfiúra volt szükség, a a ki képes volt a különböző szellemi áramlatokat egy mederbe vezetni és kinek auktoritása előtt minden ellentétes nézet elhallgatott. Ilyen szellemi fölényre Rabbi Juda, a patriarka 200 körül (post) tett szert, a ki három század szellemi munkáját tetőzte be és az ő „Misna“ gyűjteménye által az ellentéteknek véget vetett és a hágyományos tan egységet biztosította. A többi fejezetben az irat rövid vázlatot nyújt a hágyomány történetéről és fejlődéséről. Kimutatja, hogy Rabbi előtt már Rabbi Akiba és Rabbi Méir gyűjtésbe fogták a hágyományokat és ezeknek „Misná“-ján kívül régibb verzió is ismeretes volt, de mindezen verzió közt a végleges döntő „Halákát“ Rabbi „Misnája“ állapította meg. Végül Krausz még a „Misna“ följegyzési módjáról, beosztásáról és tartalmáról szól, és a „Misna“ nagy és messzire nyuló hatását a zsidó élet további fejlődésére ecseteli, mert a szentírás mellett a zsidóság „második valláskönyve“ lett.

Dr. Bernfeld magára vállalta külön füzetben szélesebb köröket felvilágosítani a „Talmud“ azaz a „Gemara“ mivoltáról, keletkezéséről történetéről és mily hatással volt a

zsidó életre, a mióta lezárult. Jellemzi a talmudisztikus gondolatmenetet, kiemeli, hogy és miben váltak külön a palesztinai és babyloniai iskolák és megokolja, hogy miért örvendett Palesztinában nagyobb becsülésnek az agáda, Babylóniában pedig a haláka. — Előadásából kiviláglik, hogy a talmud nemcsak a történeti folytonosságnak a „konzervativizmusnak” szolgált, hanem az élet, a fejlődésnek hatalmas tényezője volt. Később a talmuddal való foglalkozás a szellemi élénkségét és ruganyosságát nagyban előmozdította. Rövid történetét is nyújtja ama hányatásoknak és balítéleteknek, melyeknek a „talmud” lezárulta óta napjainkig alá volt vetve.

Kárára lesz a kis velős iratnak, hogy föltételezi a „Misna” ismeretét. Ha pedig mint önálló munka kerül a laikus kezébe, ez homályban marad a felől, mi volt a talmud alapja.

Igazán kiváló Dienemann értekezése, melyben egyszerű, világos és a laikust is érdeklő módon rámutat a „zsidó” és a keresztény vallás különbségeire. Nézete szerint a kereszténység daczára zsidó eredetének más fejlődésnek indult, mert az ember lényéről és lelki képességeiről másképen ítél és ítél, mint a zsidó vallás. Míg a zsidó vallásos felfogás szerint az ember lelke tiszta és a jó és erkölcsös cselekedetre önerejéből képes, addig a kereszténység alapgondolata és kiinduló pontja, hogy az ember bűnben született, saját erejéből semmi jóra nem képes, lelki élete fölött tehát a bűn és a büntudat uralkodik. A kereszténység így következetesen a „megváltó” és „üdvözítő” hitéhez jutott, mert a jámbor keresztény egyedüli gondja lett, miképp üdvözülhessen, miképp szabadulhatna a bűn fertőjéből, míg a zsidó vallás a jámbort csak biztatta, hogy önerejéből a jóra törekedjen és Istennek szentelje életét. Alaphangulatánál fogva a kereszténység az ember gyarlóságát és a földi élet hiúságát hirdeti és az emberi kulturát lényegében értéktelennek és semmisnek tekinti. Hisz az ember keresztény felfogás szerint soha saját tettei által érdemet nem szerezhet, Tolstói és Kierkegard tényleg mélyen érezték a kereszténység és az irodalmi kultúra közti ellentétet. A zsidó vallás azonban az étellel és a kultúrával egy

ösvényen halad, mert az embert és lelki erejét felhívja, hogy egyre följebb és följebb törekedjék, hogy így Istenhez közeledhessen. Mert az ember tetteinek ura és így erkölcsi személyiséggé válik. — Engesztelés és bünbánat az összes keresztény hitágazat szerint a „megváltó” közvetítés nélkül nem eszközölhető. A messiásnak jönnie kellett, hogy a bűn uralma megszakadjon. — A legszabadelvűbb keresztény messiáshite is Jézus „megváltó” alakjával esik össze. Zsidó körökben pedig mindinkább elhalványult a hit, hogy egy személyes messiás jötte biztosíthatná a boldog jövőt Izraelnek és az emberiségnek, hanem ama próféta hirdetésekől meritünk erőt és reményt, melyek szerint az emberiség haladásával és fejlődésével járnai fog az a kor, a melyben igazság, béke és emberszeretet uralkodik az egész földön és az egy Isten hite egymáshoz közelíti a népeket. — Az eredeti bűn képze magyarázza meg, hogy a kereszténység kezdettől fogva miért érezte a „törvény”-ben, a Tóra nemcsak vallási, hanem erkölcsi követelményeiben is az „átok” sulyát. Minthogy ember önerejéből soha nem képes a „törvénynek” eleget tenni, minden követelmény csak a „bűnösség” tudatát tartja ébren. A zsidó pedig a „tórát” takulmányozta és szívörömet elmélyedt tartalmába, hogy utbaigazítást nyerjen, miképp töltse napjait, és miképp alakítsa tetteirejével az életet úgy, hogy Istennek kedvessé váljék. —

Az „egyház” a szakramentumok őrzője lett, mert hivatása az „üdvösséget” közvetíteni a hívőkkel, míg a „zsinagóga” csak külső szervezet maradt, a mely soha az egyest saját felelősségétől Isten és emberrel szemben fel nem oldhatja.

Igy állítja szemben a kis irat a zsidó meg a keresztény életlátást és felfogást, az ellentét megmarad és öntudatlanul kihat még arra is, a ki hűtlenül elfordult és elpártolt a zsidóságtól.

Az utolsó kettős füzetben Dr. Elbogen nagyszabású tudományos munkája alapján, melyet Blau Lajos igazgató (a Magyar Zsidó Szemle 1914 évi negyedik füzetében 300 old.) méltatott, rövid áttekintést nyújt a „zsidó istentisztelet és a zsinagógai költészet történetéről és fejlődéséről.”

Kutatásai alapján méltatja az első öt fejezetben a „zsinagóga befolyását a többi vallás istentiszteletére, a zsidó istentisztelet kezdeteit, a legrégebb liturgiát, a tóra felolvasást és az istentisztelet későbbi alakulását“, míg a hatodik fejezetben a zsinagógai költők kiválóbbjait és azoknak költszetét válogatott részletekben mutatja be.

Ezen tisztán tudományos iratból kiviláglik, hogy mily tarthatatlan az orthodox „örök változatlanág“ képzete és milyen tudományellenes az a felfogás, mintha hitehagyás számba menne, ha napjainkban az imarendnek a „bölcsek által vésett betűin“ változtatni merészkedtek. Hisz még a „S'móne Eszreh“ szövege annyira határozatlan volt, hogy még a 14-ik században alig volt két község, a hol ugyanazon szöveg szerint lett előadva (18. oldal). Elbogen nem ért ugyan egyet a reformmal és tulzásait, mint mondja, elítéli, de az orthodoxia merev álláspontja históriai képtelenségnek bizonyul. Persze legnagyobb kárát a vallásos életnek a nagy közönség közönyében látja.

Ennek a közönynek utját állani hivatva van úgy Elbogen irata, mint a népiratok egyéb értekezései is. Hogy minél szélesebb körökbe terjedjenek, az összes füzeteknek ára csupán 5 koronával lett megszabva.

Landsberg a. W.

Dr. Elzasz Bernát.

IRODALMI SZEMLE.

A „Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur“ 17. kötete (*Berlin* 1914) a hivatalos közleményeken kívül nyolcz dolgozatot tartalmaz, melyek közül kettő, a „viszszapillantás a lefolyt évre“ (Philippson) és az „irodalmi szemle“ (Bernfeld) évről évre ismétlődik. *Stier* folytatja tanulmányát „a becsület a talmudban“ (55—96); *Leszynsky* ismerteti a Schechter által alatt felfedezett czadokita iratot e czímen: „A damaszkuszi uj frigy“ (97—125); *Eschelbacher M.* a zsidó prédikációról beszél (126—144); *Rosenmann* az elhunyt jeles bécsi tudós, Müller D. H. életét és munkásságát ecseteli (145—157). *Abrahams I.* uj angol művéből le van fordítva egy előadás: A zsidók vándorlá-